

KUR'ÂN ÖNCESİ CAHİLİYE TOPLUMUNUN MELEK İNANCI

Angelic Belief in Jahiliyyah Society in Pre-Quran

Şuayip KARATAŞ

Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Dalı,
Aksaray, Türkiye

*Lecturer Dr., Aksaray University, Faculty of Islamic Education, Department of Arabic
Language and Rhetorics, Aksaray, Turkey*

suaybk@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-8261-1491>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 17.06.2019

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2019

” Atıf / Cite as: Karataş, Şuayip. “Kur’ân Öncesi Cahiliye Toplumunun Melek İnanç”. *Mütefekkir* 6/11 (2019): 101-122. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584373>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

KUR'ÂN ÖNCESİ CAHİLİYE TOPLUMUNUN MELEK İNANCI

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, indiği dönemdeki muhatap kitlenin bazı düşüncelerine müdahale ederek yeni bir inanç ve düşünce sistemi inşa etmiştir. Buna göre, Kur'ân öncesi Arap toplumunun kendine özgü karakteristik bir yapıya sahip olması ve Kur'ân'ın inzal sürecindeki ilk muhatap toplumunun inanç yapısı, mesajının daha iyi anlaşılması bağlamında önem arz etmektedir. Bu anlamda vahiy öncesi Arap toplumundaki melekle tasavvurunun bilinmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in şirk ve küfür konusunda muhataplarına yönelttiği tenkitlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada öncelikle cahiliye kavramı ve Kur'ân'da geçme şekli kısaca ele alınacak, ardından cahiliye toplumunun inanç sistemi ve Kur'ân öncesi Arap toplumunun sahip olduğu melek algısı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Melek, Cahiliye, İnanç.

Angelic Belief in Jahiliyyah Society in Pre-Quran

Abstract

Qur'an has built a new belief and thought system by interfering with some of the ideas of the interlocuter/receiving mass in the period it was revealed. According to this, pre-Islamic period Arab society having a characteristic structure and the belief system of the interlocuter mass during the revelation period of the Qur'an is important for a better understanding of the divine message. In this context, the knowledge of the meaning of angel in pre-Islamic Arabic society will contribute to a better understanding of the criticisms Qur'an directs them in the context of shirk and blasphemy. This study primarily looks into the concept of jahiliyyah and how it is used in the Qur'an and then will try to determine the belief system of jahiliyyah society and the perception of angel in the pre-Islamic Arab society.

Keywords: Tafseer, Qur'an, Angel, Jahiliyyah, Belief.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği ilahi mesajın doğru olarak anlaşılabilmesi, ilk muhatapın dini anlayışlarının, özellikle de zihin dünyalarında bulunan tasavvurların bilinmesiyle mümkün olacaktır. Bu anlamda Kur'ân'da, Mekkelilerin vahiy gelmezden evvel farklı kaynaklardan edinmiş oldukları inançlara yer yer atıflar yapılır. Onların içerisinde bulunduğu inançlardan, kabullerden bahsedilir, yanlış uygulamalardan müdahale edilmesi gereken yerlere müdahale edilerek, vahiyle tashih edilir veya yerine yeni bir inanç veya uygulama konulmak üzere ilga edilir.

Kur'ân'ın nüzul döneminde, muhataplarda bulunan, özellikle de putlara dair kabuller, inanç ve şartlanmışlıklar, ilahi vahyin konu edildiği, zaman zaman atıfların da yapıldığı konulardan sadece biridir. Bu anlamda o dönem insanının zihninde ve tasavvurunda putların neye tekabül ettiğinin bilinmesi, Kur'ân tarafından yapılan atıfların, günümüz muhatapları tarafından anlaşılmasına katkı sağlaması bakımından önemi haizdir. İşte ilahi vahyin ilk muhatapın zihni muhayyilesindeki duruma yer yer müdahale ettiği bazen de olduğu gibi bıraktığı inanç varlıklarından

biri de meleklerdir. Bu bağlamda nüzul öncesi muhatap toplumun melek inancını, meleklerin onlar için neye tekabül ettiğini bilmek, Kur'ân'ın getirdiği melek inancının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle muhatap toplumun içerisinde bulunduğu inanç sistemi üzerinden onların melek algısının ele alınması daha sağlıklı bir tespit yapmaya imkân sağlayacaktır.

Kur'ân'ın ilk muhatap toplumu Arapların sahip oldukları inançları konusunda homojen bir yapıya sahip olduklarını düşünmek, dolayısıyla da sadece belirli bir inanca sahip olduklarına dair bir genelleme yapabilmek mümkün gözükmemektedir.¹ Zira toplum içerisinde YaHûdi, Hristiyan, Mecûsî ve putperest gibi farklı inançlara sahip insanların mevcudiyeti bilinmektedir.² Ayrıca toplum içerisinde kökeni Yemen'e dayanan Himyerîler boyu gibi gök cisimlerine tapanların yanında Maniheistlerin³ de bulunduğu kaydedilmektedir.⁴

İslam öncesi Arap toplumu, içerisinde çok farklı inanç modelini barındırmaktadır. Genel itibarıyla, Allah'a kulluk edilmesi konusunda ortak/eş tanımak, bu manada O'nun benzeri ve şeriki bulunabileceğini iddia etmek olarak tanımlanan⁵ ve Kur'ân'da ilahlık⁶ başta olmak üzere ibadet⁷ ve amel⁸ birlikte üç farklı kapsamından söz edilen şirk unsurlarını taşıyan bir inanç modelinin mevcudiyetinden bahsedilmektedir.⁹ Bu anlamda İslam öncesi Arap toplumunun, inanç olarak yeknesak bir inanca sahip olmadıkları ve bazı farklı inanç türlerini benimsedikleri anlaşılmaktadır. Bu çalışmada bahsi geçen inanç türlerinden sadece putperestliğe ve toplumun şirk inancının keyfiyetine kabaca değinilecek daha sonra ise o toplumun melek inancı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece *Kur'ân'ın Konusu Olarak Melekler* başlıklı doktora çalışmamız öncesinde yaptığımız araştırma ve okumalar neticesinde ulaştığımız; ancak tez çalışmasında yer vermediğimiz bu konuyu detaylı şekilde müstakil olarak sunmuş olacağız.¹⁰

¹ Harun Ögmüş, *Câhiliyye Döneminde Araplar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 271.

² Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm* (b.y., ts.) 6: 34.

³ Maniheizm, ışıqla karanlık arasında mutlak bir düalizme (ikicilik) dayanan gnostik bir din/inanç olarak tanımlanmaktadır. Mani tarafından MS. 3. yy'da kurulan fakat günümüzde müntesibi bulunmayan bu inanç sisteminin İslâm'dan önceki dönemde özellikle Ortadoğu'da yaygın olduğu ifade edilmektedir. Bilgi için ayrıca bk. Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 3. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 493-505.

⁴ Mahmud Şükrî el-Âlûsî, *Bülûgu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*, tsh. Muhammed Behcet el-Eserî, 2. Baskı (Kahire: el-Mektebetü'l-Ehliyye, ts.), 2: 237-240.

⁵ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 4: 2249.

⁶ Nisâ 4/36, 48; Mâide 5/72; Tevbe 9/3.

⁷ A'râf 7/190; İbrahim 14/22.

⁸ Kehf 18/110.

⁹ Zekeriyâ Pak, *Kur'an'da Kulluk* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1999) 13-14.

¹⁰ Bk. Karataş, Şuayip. *Kur'ân'ın Konusu Olarak Melekler*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi,

1. CAHİLİYE KAVRAMI

Cahiliye kelimesi, sülâsî olarak “c-h-l” kök fiilinden türemiş olup klasik sözlüklerde ilmin yani bilmenin zıt anlamlısı olarak genelde “bilgisizlik” şeklinde açıklanmaktadır.¹¹ Ayrıca kelimenin ilk ve asıl manası “nefsin bilgiden mahrum kalması” olarak ifade edilmekle birlikte “herhangi bir hususta doğru olanın zıddına inanma” ve “herhangi bir konuda yapılması gereken şeyin tersini yapma” olmak üzere üç farklı manasından bahsedilmektedir.¹² Yine cahiliye devrine ait bazı şiirlerde “cehl” ve “hilm” köklerinden türemiş kelimelerin aynı beyit içerisinde birbirine zıt anlamlar olarak kullanıldığı görülmektedir.¹³ Buna göre cahiliyenin, hilm kavramının zıttı olduğu da söylenebilir.

Kaynaklarda, Kur’ân öncesi dönemi ifade etmek için “Cahiliye” (الجاهلية), “el-‘asru’l-câhili” (العصر الجاهلي) ve “‘Asru mâ kable’l-İslâm” (عصر ما قبل الإسلام) gibi tabirler kullanılmaktadır.¹⁴ Bu ifadelerden özellikle cahiliye ifadesi, bazı âyetlerde¹⁵ ve Hz. Peygamber’in bazı hadislerinde¹⁶ zikredilmektedir. Bu nedenle çalışmada Kur’ân öncesi Arap toplumunu ifade etmek için “cahiliye” ifadesi de kullanılacaktır. Bu anlamda cahiliye kavramı, kaynaklarda tarihsel olarak her ne kadar belli bir dönemi ifade etmek için kullanılmışsa da¹⁷ aslında o, zaman diliminden ziyade kendine özgü inanç ve yaşam tasavvurunu içerisinde barındıran belli bir sosyal anlayış, tasavvur olarak da ifade edilmiştir. Bu yönüyle cahiliye, kendine has bir ahlâk ve zihniyet tarzına sahip, zaman veya mekân fark etmeksizin varlığını hissettirebilecek bir durumdur.¹⁸ Buna göre cahiliye, İslam’dan önceki bir dönemden daha çok genel bir ifadeyle İslâmî olmayı belirten bir kavram olarak da ifade edilebilir.¹⁹ Ayrıca cahiliye ifadesi, insanların İslâm öncesi döneme ait tutum ve davranışlarını İslâmî dönemden ayırmak için de kullanılan bir kavram olarak belirtilebilir.

Kur’ân’da, cahiliye ifadesinin Mekkî dönemde inzal olan âyetlerde

2018.

¹¹ Bk. Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu’l-luğa ve sıhâhi’l-‘Arabîyye* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyiyn, 1990), 5: 349; İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, 9: 713; Ebü’l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs* (b.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.), 28: 255.

¹² Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgib el-İsfahani, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Halil Aytânî (Beyrut: Dâru’l-Marife, 2005), 109.

¹³ Bk. Yakup Bıykoğlu, “Kur’ân’da Câhiliye Kavramı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2012): 235.

¹⁴ Bk. Süleyman Tülücü, “Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşei”, *Ankara Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara 4 (1980): 282.

¹⁵ Âl-i ‘İmrân 3/154; Mâide 5/50; Ahzâb 33/33; Fetih 48/26.

¹⁶ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 470, 5: 391, 6: 172.

¹⁷ Ahmet İnan, “İlkel Doğa Ortamı Bağlamında Kur’an’daki Cahiliye Kavramını Yeniden Okuma”, *Dini Araştırmalar* 5/13 (2002): 13-16.

¹⁸ Âlûsî, *Bülûgu’l-ereb*, 1: 15-18.

¹⁹ Aydın Temizer, “Kur’ân’a Göre Cahiliye Zihniyetinin Rubûbiyet Anlayışındaki Çelişki”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 15-16 (2013): 6.

hiç geçmemiş olmasını dikkate alarak ilgili terimin o dönemde henüz yerleşmemiş bir kavram olduğu düşünülebilir. Çünkü, Mekki âyetlerde geçmeyen kavram, Medenî dönem âyetlerinde dört farklı yerde geçmektedir. Nüzul sıralamasına göre bu ifadenin geçtiği ilk yer olan Âl-i 'İmrân sûresinin 154. âyetidir. Söz konusu âyette “...يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ...” ifadeleriyle münafıkların bazılarının Allah Teâlâ hakkındaki yanlış fikirlerinin “cahiliye zanni”na benzediğine dikkat çekilerek kelime, İslâm’dan önceki döneme işaret eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Kavramın geçtiği ikinci âyette ise “...وَلَا تَبْرَحْنَ تَبْرِجْنَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى...” ifadeleriyle,²⁰ Hz. Peygamber’in zevceleri, ilk cahiliye âdetindeki gibi açılıp saçılmayın, diye ikaz edilirken burada da diğer âyette olduğu gibi İslâm öncesi döneme işaret edilmektedir. İlgili üçüncü âyette ise “...إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ...” ifadeleriyle Hûdeybiye Antlaşması esnasında müşriklerin ve Müslümanların içerisinde buldukları psikolojik durumları “O zaman inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve mü’minlere huzur, sükûnet ve güvenini indirdi, onların takva sözüne bağlı kalmalarını sağladı.”²¹ ifadeleriyle anlatılmıştır. İlgili terimin geçtiği dördüncü ve son âyette ise, “Yoksa onlar hâlâ Cahiliye dönemi kurallarıyla mı yönetilmek istiyorlar? Allah’tan daha güzel kim hüküm koyabilir?...”²² şeklindeki ifadelerle yine ilâhi vahiy öncesi döneme ve o dönemin içerisinde bulunduğu yanlış inançlara, uygulamalara ve haksız yönetimlere dikkat çekilmektedir. Görüldüğü üzere Kur’ân’da geçen cahiliye kavramı daha çok İslâm öncesi dönemi ve o dönemde mevcut olan yanlış inanç ve düşünceleri ifade etmek için kullanılan bir tabir olarak kullanılmaktadır.

2. CAHİLİYE TOPLUMUNUN İNANÇ SİSTEMİ

Cahiliye zihniyetinin en belirgin karakteristik özelliklerinden birisi, kendi içerisinde bazı çelişkileri barındırması olarak belirtilir. Doğal olarak bu çelişkiler inanç konusuna da yansımaktadır ki bu nedenle Kur’ân’da bu toplum, eş/şirk koşan anlamında “müşrik” kelimesiyle ifade edilmektedir.²³ Bu anlamda Allah’tan başka bir varlığın, fayda verip, zararı kaldırabilme gücüne veya O’nun yanında yardımcıları ve şefaathçileri olduğuna inanmak,²⁴ aynı zamanda helâl ve haram koyma yetkisini ona vermek ve onun koyduğu hükümleri benimseyerek itaat etmek Kur’ân’a göre şirkdir yani söz konusu varlığı Allah’ın yanında onunla birlikte ilâh olarak kabul etmektir.²⁵

²⁰ Ahzab 33/33.

²¹ Fetih 48/26.

²² Mâide 5/50.

²³ Bk. Bakara 2/105, 221; Tevbe 9/28; Yusuf 12/106; Nahl 16/100; Hac 22/17; Nur 24/3.

²⁴ Yunus 10/18; Zümer 39/3.

²⁵ Nisa 4/60-65; Tevbe 9/31.

Kur'ân'da müşriklerin inanç bakımından içinde buldukları çarpıklıklar pek çok âyette dile getirilerek,²⁶ tasavvurlarında var olan tutarsızlıkları genel bir ifade tarzıyla "...Verdikleri hüküm ne de kötü!"²⁷ şeklindeki ifadelerle eleştirilmektedir.²⁸

Cahiliye Araplarının ağaçtan, taştan veya madeni herhangi bir eşyadan yaptıkları putlara, ayrıca cinlere, Allah'ın kızları olarak nitelendirdikleri meleklerle ve gök cisimlerine ibadet etmek suretiyle Allah'a şirk koştukları belirtilmektedir.²⁹ Bu anlamda tapınılan şeylerin birçok eşyayı ve ruhî güçleri kapsadığı anlaşılmaktadır. Onların, taptıkları bu varlıkları ulûhiyetin bizzat kendi sûreti olarak görmedikleri, tanrının bizzat kendisi olarak da değerlendirmedikleri; fakat bu varlıkların tanrısal gücün ruhunu taşıdıklarına inandıkları ifade edilmektedir.³⁰ Bu durumun doğal sonucu olarak da onlar, Allah'a bu şekliyle de olsa inanmalarına rağmen kendilerini O'na daha çok yaklaştırsın diye³¹ araçlar olarak düşündükleri putlara tapmaya başlamışlardır. Çünkü onlar, sahip oldukları şirk anlayışının tabii sonucu olarak, sahte tanrılara kulluğa öyle odaklanmışlar, zihinlerinde arka plana öteledikleri Allah'ı unutarak O'nu, hem zihinlerinden hem de ibadet hayatlarından silmişler ve böylece kendi icat ettikleri sahte tanrılarına yönelmişlerdir.³²

Cahiliye dönemi Arapları, aslında Allah'ın yaratıcı olduğunu,³³ yağmuru verenin, bu anlamda yeryüzünde yaşayan tüm canlılara hayat verenin Allah olduğunu kabul ediyorlardı.³⁴ Hatta Allah, onlar için en kutsal yeminlerin yapıldığı varlıktı.³⁵ Buna göre Kur'ân'da, ilahi ve aşkın bir varlık olarak tanrının mevcudiyeti konusunda Araplar içerisinde septik, hatta ateist tutum takınanların yanında farklı varlıklara ulûhiyet atfedilenin olduğu da ifade edilmektedir. Bir çok âyet-i kerîmede müşriklerin aslında Allah'ın varlığına inandıkları, kendilerini, semavatı ve yeri yaratan, dünyayı, ayı ve güneşi yöneten, yağmur yağdıran, rızık veren, duyusal olarak duyma ve görme gibi yetenekleri karşılıksız veren, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran çok yüce bir ilahi varlık olarak gördüklerini belirtmektedir.³⁶ Aslında inanılan bu ilâh zorda kalındığında hatırlanıp sadece

²⁶ Örnek âyetler için bk. En'âm 6/136; Nahl 16/59; Ankebût 29/4; Câsiye 45/21.

²⁷ Bk. En'âm 6/136; Nahl 16/57-59.

²⁸ Temizer, "Kur'ân'a Göre Cahiliye Zihniyetinin Rubûbiyet Anlayışındaki Çelişki", 8.

²⁹ Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal*, 6: 44, 45.

³⁰ Şinasi Gündüz, "Cahiliye Dönemi", *Dinler Tarihi Araştırmaları-I* (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1998), 359.

³¹ Zümer 39/3.

³² Pak, *Kur'an'da Kulluk*, 152.

³³ Ankebut 29/61.

³⁴ Ankebut 29/64.

³⁵ Nahl 16/38; Fâtır 35/42.

³⁶ Harun Ögmüş, *Cahiliye Döneminde Araplar*, 273. Bk. Yunus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; Ankebut 29/61, 63; Lokman 31/25; Zümer 39/38; Zuhruf 43/9, 87.

kendisinden yardım istenilen, normal hayata dönüldüğünde ise bu düşünceden uzaklaşılarak unutulmuş bir ilâhtır. Cahiliye müşriklerinin başka varlıkların eş/ortak koşulduğu bir ilâh algısına da sahip oldukları, tehlike anında dua ettikleri; fakat tehlikenin geçmesiyle birlikte de onun varlığını unuttukları anlaşılmaktadır.³⁷ Buna göre başa gelen herhangi bir sıkıntı halinde muvakkat olarak Allah'a sığınan, fakat sıkıntının geçmesiyle birlikte tekrar O'na ortak koşan müşriklerin bu inançları "Geçici Tektanrıcılık" olarak ifade edilmektedir.³⁸ Bu durum Kur'ân'da sıklıkla dile getirilmekle birlikte³⁹ bazen de "Gemiyle seyahat ederken, dini sadece Allah'a has kılarak içtenlikle O'na yalvarıp yakarırlar. Fakat Allah onları sağ-salim olarak karaya ulaştırınca, bir de bakarsın ki, O'na ortaklar koşmaya başlamışlar."⁴⁰ gibi temsili ifadelerle onların inanç olarak içerisinde buldukları çelişki daha açık bir şekilde beyan edilmektedir.

Yukarıda zikredilen ilgili âyetten de anlaşılacağı üzere cahiliye toplumu, sadece zorluk anında, umutlar tükenip kurtuluş ümidi kalmayınca Allah'a iltica ederek geçici bir süreliğine tevhide müracaat etme gibi bir yanı sıra düşmekteydi. Onlar bu kabullerinden "Allah'tan başka hiçbir şeye kulluk etmeme" sonucuna ulaşamadıkları için Kur'ân bu durumu "...O halde bütün bunları bildikleri halde nasıl (haktan) çevrilip başka varlıklara yönelebiliyor, O'na ortak koşabiliyorlar?";⁴¹ "...Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar."⁴² ve "...O halde O'nu terk edip başka varlıklara nasıl yöneliyorlar?"⁴³ gibi ifadelerle beyan etmektedir.⁴⁴ Onlara göre yaratıcı olan Allah, insanı yarattıktan sonra serbest bırakmış, insan artık hayatı boyunca dehrin⁴⁵ yani zamanın idaresine geçmiş olup bu dünya hayatı kişinin ölümüyle tamamlanmaktadır. Bu nedenle onların bazıları Kur'ân'da geçtiği şekliyle "..Hayat ancak bu dünyadan müteşekkildir. Bazılarımız ölür, bazılarımız yaşar. (Bu şekilde devam edip gider.) Ve bizi ancak zaman yani dehr yok edebilir..⁴⁶ inancına sahiptiler.⁴⁷

Nüzûl dönemi Araplarının putları, "aracı tanrı" diye ifade edilebile-

³⁷ Şeyh İna'yetullah, "İslâm Öncesi Arap Düşüncesi", *İslâm Düşüncesi Tarihi*, trc. Kürşat Demirci, haz. Mian Muhammed Şerif (İstanbul: İnsan Yayınları, 1990), 1: 178.

³⁸ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 160.

³⁹ Bk. En'âm 6/40, 41; Yunus 10/22; İsrâ 17/67; Ankebut 29/65; Lokman 31/32.

⁴⁰ Ankebut 29/65.

⁴¹ Ankebut 29/61.

⁴² Ankebut 29/63.

⁴³ Zuhuruf 43/87.

⁴⁴ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 160.

⁴⁵ Dehr, dünyada yaşanan uzun zaman dilimini ifade etmektedir. Buna göre cahiliye Arapları, âlemde olup biten her şeyi zamanın gücüne atfederlerdi, buna bağlı olarak da bu inancı benimseyenler ahiret inancına sahip değillerdi. Detaylı bilgi için bk. Hayrani Altıntaş, "Dehriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 107-109.

⁴⁶ Câsiye 45/24.

⁴⁷ Âlûsî, *Bülûgu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*, 2: 220-221.

cek bir konumda kabul ettikleri söylenebilir. Bu anlamda onların putlardan beklentileri Allah ile aralarında aracılık etmeleridir. Bu inançlarına göre Allah Teâlâ onları, dünyada yapıp ettiklerinin karşılığının verileceği zaman tanımayabilir ve bu nedenle de kendilerine haksızlık yapabilir, müşfik davranamayabilir. Bu düşüncelerinin sonucu olarak onlar Allah'la kendi aralarında aracı tanrı edinmek istemektedirler. Fakat bu türden inançlar cahiliye Araplarının kendilerince uydurdukları yalan ve iftiralar olarak ifade edilir.⁴⁸ Halbuki Kur'ân'da anlatılan Allah, olan bitenden habersiz bir varlık değildir. Tam aksine O, her şeyi bilen⁴⁹ ve olup biten her şeyden en üst seviyede haberdar olan ilahtır.⁵⁰

Cahiliye Arapları, putlara sadece kendilerini Allah'a yaklaştırmaları için taptıklarını ifade etmektedirler. Aslında bu gerekçeye sahip zihinler, direk olarak, Allah'ın kendisine ulaşılması güç bir varlık olduğunu ve insanların bu şekilde O'na ulaşmalarının mümkün olmadığını kabul etmişlerdir. Oysaki Kur'ân, bu şekilde bir düşüncenin yanlışlığını kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵¹

İnsanlık tarihine bakıldığında putperestliğin sadece Kur'ân öncesi müşrik Araplarında bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu manada ilgili bazı kaynaklar, puta tapıcılığın geçmişini Hz. Âdem'in torunlarına kadar götürmektedir. Buna göre Hz. Âdem'in vefatından sonra Şit'in oğulları olan torunları, dedelerini ilk indiği yer olan Hindistan'da bir mağaraya defnediler. Zamanla torunları ona saygı göstermek ve kabirden merhamet dilemek için ara ara dedelerinin mezarını ziyaret ederler. Bu durumun yanı sıra Hz. Âdem'in oğlu Kabil'in evlatlarından biri de kendi kavmine, Şit'in oğullarının ibadet ettikleri bir mabetlerinin olduğunu ve onun etrafında dönerek, ona saygı gösterdiklerini, kendilerinin ise böyle bir mekânlarının, yerlerinin olmadığını hatırlatarak saygı ve hürmet göstermeleri için onlara bir put yaptığı ve böylece tarihte put yapan ilk insanın o olduğu ifade edilmektedir.⁵² Bu inanç tarzını daha sonra, Kur'ân-ı Kerîm'de haber verildiği şekilde⁵³ Hz. Nûh'un,⁵⁴ akabinde de Hz. İbrahim'in,⁵⁵ kavmi sürdürmüştür.⁵⁶ Ayrıca Hz. İsmail'in halkının ilk olarak puta tapmaları, Mekke'den uzak yerlere seyahatlerinde Mekke ve Kâbe'ye olan özlemleri

⁴⁸ Ömer Müftüoğlu, "Nüzul Döneminde Putlar' hakkında bilgi sahibi olmanın Kur'an'ın anlaşılmasına katkısı (Arzın ağırlıkları örneği)", *Kur'ân Öncesi Mekke Toplumuna* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, 2011), 93.

⁴⁹ Bakara 2/29, 32, 95, 115, 127, 137, 158, 171, 215.

⁵⁰ Nisâ 4/35, 94, 128, 135; İsrâ 17/30, 96; Furkan 25/58; Ahzab 33/2, 34; Fetih 48/11.

⁵¹ Bakara 2/186; Araf 7/56; Hûd 11/61; Kaf 50/16; Vâkıa 56/85.

⁵² İbnü'l-Kelbî, *Kitabu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, trc. Beyzâ Düşüngen (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969), 47-48.

⁵³ Nûh 71/23.

⁵⁴ İbnü'l-Kelbî, *Kitabu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, 27.

⁵⁵ Bk. Enbiya 21/52-53.

⁵⁶ İbnü'l-Kelbî, *Kitabu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, 26-27; Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm*, 6: 70.

sebebiyle yanlarına bir taş aldıkları ve gittikleri yerlerde o taşların etrafında tavaf ederek başladığı belirtilmektedir. Böylece puta tapmalarının, Kâbe'ye saygı gösterdiklerini zannederek yanlarında götürdükleri o taşlara hürmet göstermeleriyle başladığı ifade edilmektedir.⁵⁷

Yukarıda kaydedilen bilgilerden başka putperestliğin miladı, İslâm öncesi dönemde Mekke'ye hâkim olan Huzâa kabilesinin lideri Amr b. Luhay el-Huzâî'nin, Suriye'den getirmiş olduğu Hubel ismindeki putu Kâbe'ye koyması olarak da kabul edilmektedir.⁵⁸ Konuyla ilgili daha farklı rivayetler bulunmakla birlikte, genel olarak Araplar arasında putperestliğin bu isim eliyle yayıldığı belirtilmektedir.⁵⁹ Menşei büyük ihtimalle bu şekilde olan puta tapıcılığı Müşrikler zamanla Allah'ın emrettiğini ileri sürmüşler ve eğer Allah istemeseydi kendilerinin müşrik olmayacaklarını iddia etmişlerdir.⁶⁰ Bu şekilde kendilerince uzak ilah olarak gördükleri Allah'ı bırakarak koyu bir şekilde putperestliğe kapılan müşrikler, Allah Teâlâ'nın ulûhiyetini ruhî varlıklara, O'nun isimlerini de putlarına vererek O'nu müşahhas bir hale getirmeye çalışmışlardır.⁶¹ Oysaki Kur'ân-ı Kerîm'de, Mekkelilerin Allah'a eş tuttıkları putlar, hiçbir şeye sahip olmayan,⁶² yaratamayan ve aksine kendileri yaratılmış olan,⁶³ rızık veremeyen, diriltemeyen ve öldüremeyen,⁶⁴ fayda veya zarar veremeyen,⁶⁵ kimseden bir sıkıntıyı gideremeyen,⁶⁶ görmeyen, duymayan,⁶⁷ hepsi bir araya gelseler sinek dahi yaratmaya muktedir olamayan, hatta sinek kendilerinden bir şey kapsa onu tekrar alamayacak derecede âciz⁶⁸ varlıklar şeklinde tanımlanırken, müşriklerin içerisinde buldukları bu inanç ve davranışları da zulüm, iftira ve bağışlanması mümkün olmayan günah olarak nitelendirilmektedir.⁶⁹

Netice itibariyle cahiliye inancına sahip Arap toplumunun tasavvurundaki yaratıcı Allah fikrinin yaşamlarına hiçbir etkisi olmadığı sadece zorda kaldıklarında hatırlarına geldiği bu anlamda zihin dünyalarına etki edecek derecede olmadığı anlaşılmaktadır. Allah'a eş/ortak koştukları

⁵⁷ İbnü'l-Kelbî, *Kitabu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, 26.

⁵⁸ İbnü'l-Kelbî, *Kitabu'l-Asnâm (Putlar Kitabı)*, 27; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 6: 338; Cevâd 'Ali, *el-Mufassal fi tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm*, 6: 75-76; İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, 2. Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 1: 413.

⁵⁹ Cevâd 'Ali, *el-Mufassal fi tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm*, 6: 34, 77-81.

⁶⁰ En'âm 6/148.

⁶¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. yy.: Müessesetü'r-Risale, 2000, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 522.

⁶² Sebe 34/22.

⁶³ Nahl 16/20; A'râf 7/191-192.

⁶⁴ Furkan 25/3.

⁶⁵ A'râf 7/192; Zuhuf 43/86-87.

⁶⁶ İsrâ 17/56.

⁶⁷ A'râf 7/192; Zuhuf 43/86-87.

⁶⁸ Hac 22/73.

⁶⁹ Bk. Nisâ 4/48, 116; En'âm 6/82; A'râf 7/33; Lokman 31/13.

putların kendilerini Allah'a yaklaştırdığını⁷⁰ ve O'nun katında kendileri için şefaathçileri olduklarını⁷¹ ileri süren müşriklerin putperestlikleri şu şekilde özetlenebilir:

Onlar Allah Teâlâ'yı çok uzaklarda, arada araçlar olmadan erişilmesi imkânsız varlık olarak tasavvur etmeleri sebebiyle taptıkları putları, Allah'a kullukta bir araç olarak görüyorlardı ve aynı zamanda günlük yaşantılarında yanlarında bulundurdukları putları Allah'ın yanında kendileri için şefaathçi kabul ediyorlardı. Allah'ı ise büyük tehlike anında, putlardan ümit kestiklerinde hatırlıyorlardı.⁷² Bu şirk durumu hac ibadetlerini yaparken söyledikleri telbiyelerinde de açıkça görülmekteydi. Onlar "Emret! Emret Allah'ım emret! Senin hiçbir şerikin yoktur. Senin şerikin de sana aittir. Sen ona ve onun sahip olduklarına Mâlikisin." diye telbiye getiriyorlar,⁷³ telbiyelerinde geçen ortak kelimesiyle putları kastederek, putlar ve sahip oldukları bütün her şeyin aslında Allah diye tanımladıkları ilâhî varlığın elinde bulunduğu da inanıyorlardı.⁷⁴ Her putun Allah'ın emriyle görevlendirilmiş bir şeytanının bulunduğu, eğer bir kimse puta hakkıyla ibadet ederse sıkıntısını ve ihtiyacını bu şeytanın karşılayacağına, aynı şekilde ibadet etmeyene de musibet getireceğine inanıyorlardı. Aynı zamanda bu putları Kâbe gibi kıble olarak da tayin ediyorlardı.⁷⁵

3. CAHİLİYE TOPLUMUNUN MELEK İNANCI

Kur'ân'ın ilk muhatapları olan cahiliye müşriklerinin inanç sistemi hakkında verilen bu kısa ve genel bilgilerden sonra meleklerin, Kur'ân öncesi Arap toplumunun inanç dünyalarında nasıl bir konuma sahip olduğunun incelenmesi ve onların zihninde meleklerin neye tekabül ettiğinin belirlenmesi, Kur'ân'ın alternatif olarak getirdiği melek inancının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Müşriklerin, konumlandıkları konum ve nitelikleri itibariyle melekler hakkında çok farklı ve yanlış inançlara sahip olmakla birlikte onların mevcudiyetinden şüphe etmemeleri, evvelki peygamberlerin tebliğ ve davetleri nedeniyle meleklerin varlığından ve icra ettikleri bazı görevlerinden de haberdar oldukları, hatta onların bazılarının zihninde olağanüstü bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶ Ayrıca bu durumun bir sonucu olarak da onların Hz. İbrahim'den kalan Hanif dininin bozulmuş bir halini

⁷⁰ Zümer 39/3.

⁷¹ Necm 53/26.

⁷² Remzi Kaya, "Vahiy Öncesi Hicaz'da Müşrik Araçların İnanç Esasları", *Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, 2011), 123.

⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7: 85; Müslim, "Hac", 22.

⁷⁴ Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî tarihî'l-Arab kable'l-İslâm*, 6: 105.

⁷⁵ Âlûsî, *Bülûgu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-Arab*, 2: 197.

⁷⁶ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, trc. Mehmet Yolcu (İstanbul: Ekin Yayınları, 1999), 1: 336.

yaşadıklarına⁷⁷ ve melekler hakkında sahip oldukları bu inançlarının, YaHûdi ve Hristiyanlarla olan etkileşimlerine de işaret ettiği söylenebilir.⁷⁸ Buna göre Kur'ân öncesi dönem Araplarının melek kelimesini Ehl-i Kitap'tan olduğu gibi aldıkları ve onlar hakkındaki bazı düşüncelerini de benimsedikleri söylenmektedir. Bu durumla ilişkili olarak da Tevrat'ta melekler için Allah'ın oğlu ifadesinin kullanıldığı,⁷⁹ Araplara bu inancın Hicaz YaHûdileri vasıtasıyla geçtiği, fakat onların meleklerle YaHûdilerin aksine Allah'ın oğulları değil Allah'ın kızları dedikleri belirtilmektedir.⁸⁰

Cahiliye Arapları, YaHûdi ve Hristiyanlarda olduğu şekliyle Allah'ın kendileri gibi insan olduğunu düşünerek meleklerin O'nun kızları olduğuna inanıyorlardı.⁸¹ Halbuki melekler ibadet, tesbih ve takdis bakımından Allah'a en yakın varlıklar olsalar da onların Allah ile olan ilişkileri Allah ile maddî ve manevî âlem arasındaki ilişkiden yani yaratıcı ve yaratılmış arasındaki ilişkiden farklı değildir.⁸² İçerisinde buldukları çelişkili inanç nedeniyle Mekke Müşrikleri, erkek evlatlarını sevip, kızları olduğu zaman duydukları utanç sebebiyle kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekten çekinmezlerdi. Kız çocuklarının fazlalığından utandıkları hatta besleyememe korkusundan dolayı onları öldürdükleri halde⁸³ aynı zamanda, âyetin ifadesiyle, kendilerine bir kız çocuğu müjdelenince yüzleri kapkara kesilen, bunu utanç sebebi kabul eden müşrikler, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia etmişler⁸⁴ ve sevip arzuladıkları erkek evlatları ise kendilerine yakıştırmışlardır.⁸⁵

Cahiliye dönemi ünlü savaşçılarından şair Antere b. Şeddât'ın bir beytinde ölüm meleğini konu edinmiş olması, ölüm meleği inancının o dönemde varlığına delil teşkil etmektedir. Beyit şu şekildedir:

مَلَكُ الْمَوْتِ حَاضِرٌ لَا يَغِيبُ

فَسُبُّنْتُكَ أَنَّ فِي حَدِّ سِنِّي

“O, sana kılıcımın ucunda ölüm meleğinin her zaman hazır olduğunu, hiçbir zaman kaybolmadığını haber verecektir.”⁸⁶

Şair burada Able isimli sevdiği kıza hitap etmektedir. Ölüm meleği inancının Kur'ân'da olması, can çekişme sırasında meleklerin insanların ruhunu nasıl aldıklarını ifade eden âyetler bu bağlamda düşünüldüğünde

⁷⁷ Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm*, 6: 36.

⁷⁸ Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm*, 6: 738.

⁷⁹ Tekvin 6/1; Eyup, 1/6; 2/1; Daniel 8/13; Kral II, 22/19.

⁸⁰ Bk. Hüseyin Atay, *Kur'an'da İman Esasları* (Ankara: Atay Yayınevi, 1998), 64.

⁸¹ İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 1: 465.

⁸² Muahmmed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, trc. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli, 3. Baskı (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001), 232.

⁸³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 8: 5604.

⁸⁴ Zuhruf 43/19.

⁸⁵ Bk. İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14: 182-185.

⁸⁶ Bk. Antere b. Şeddât b. Amr el-Absî, *Dîvân-u Antere*, ed. Halil el-Hûrî, 4. Baskı (Beyrut: Matbaatu'l-Adâb, 1983), 13.

ölüm meleği inancının cahiliye düşüncesine de yabancı olmadığı anlaşılmaktadır.⁸⁷

Daha sonra nazil olan bazı âyetlerde de ölüm meleğinin insanların canları çıkacağı zaman gelip ruhlarını nasıl kabzettikleri ve Allah'ın huzuruna çıkardıkları anlatılmaktadır.⁸⁸ Ayrıca müşrikler kendilerine gönderilen beşer peygamber dışında doğru yolu gösterecek, Allah'tan haber getirecek bir peygamber olarak, yarı tanrısal bir varlık olarak gördükleri meleklerin gelmesini istiyorlardı. Bu bağlamda Hz. Peygamber'i bir elçi olarak kabullenmedikleri, onun yerine meleğin gelmesi ya da onun yanında peygamberliğine şahit olacak bir meleğin de kendisiyle beraber gönderilmesi gerektiği düşüncesine de sahiptiler.⁸⁹

Müşriklerden bazıları, Allah, cin ve melek olmak üzere üçlü bir inanç sistemine sahiptiler. Buna göre onlar, Allah'ın cinlerle evlilik yaptığını ve meleklerin de bu evlilikten doğan kızlar olduğunu iddia ederek Allah ile cinler arasında nesep ilişkisi kurmaya çalışmışlardır.⁹⁰ Kur'ân'da nüzûl dönemi muhatap kitlenin melek algısına dikkat çeken bir âyette "Onlar, cinleri Allah'a eş/ortak koştular. Halbuki cinleri de Allah yaratmıştır. Bir bilgiye dayanmaksızın, aslı esası olmayan şekilde O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların nitelermelerinden uzak ve O, yüceler yücesidir."⁹¹ ifadeleriyle müşriklerin, Allah'ın yarattığı cinleri O'na ortak koştukları, Allah'a evlat isnat ettikleri halbuki Allah'ın onların yaptıkları nitelermelerden berî olduğu vurgulanmaktadır.

Bazı müfessirlere göre âyette geçen "cin" kelimesi melekleri de şamildir. Ve cahiliye dönemi müşrikleri onlara ibadet ettikleri için "melekler Allah'ın kızlarıdır." demişlerdir. Cinler gibi gözle görülemedikleri için melekleri cin olarak isimlendirdikleri belirtilmektedir.⁹² Nitekim Katâde ve Süddî'nin sözlerinden de cin kelimesinin melekleri de kapsadığı anlaşılmaktadır.⁹³ Buna göre cin kelimesinin lügat anlamının istitâr yani gizlemek ve örtmek olmasından hareketle buradaki cin kelimesiyle kast edilen melekler olduğunu, zira onların da gözden uzak varlıklar olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre İblis de cinden sayılmış, meleklerle ve diğer ruhânîlere de cin denilmiştir.⁹⁴

⁸⁷ H. Mehmet Soysaldı, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997), 126.

⁸⁸ En'âm 6/93.

⁸⁹ İlgili bazı âyetler için bk. Hicr 15/6-7; Furkan 25/7-21.

⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21: 120-122.

⁹¹ En'âm 6/100.

⁹² Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1: 315.

⁹³ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 7: 241; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3: 1998.

⁹⁴ Bk. Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 1: 315; Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî meânî't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 6: 38; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 4: 130; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3: 1998-1999.

Sahip oldukları çarpık inançları sebebiyle müşrikler, meleklerle Allah arasında soy ihdas ederek onların mücerret varlıklarına değil kadın şeklindeki tasavvurlarına ibadet ediyorlardı. Bu durum âyette “Müşrikler, Allah’ı bırakıp (Lât, Menât ve Uzzâ gibi) dişi olarak niteledikleri putlardan istiyorlar, Aslında onlar sadece inatçı ve isyankâr olan şeytana tapıyorlar.”⁹⁵ şeklinde belirtilerek onların meleklerden ziyade aslında şeytana kulluk ettikleri vurgulanmıştır. Ayrıca müşriklerin, cinleri de Allah’ın kızları saydıkları, uçsuz bucaksız çöllerin ve dağların bu varlıklarla dolu olduğunu ve bu varlıkların seslerini işittiklerini iddia ettiklerinden de bahsedilmektedir.⁹⁶

Kaynaklarda cahiliye Araplarının cinlere farklı özelliklere göre verdikleri isimlerden bahsedilmektedir. İnsanlarla birlikte oturduğuna inanılanlarını “âmir”, çocuklara musallat olanlarını “ervâh”, çirkeflik yapanlarını “şeytan”, çirkin işlerde ve şeytanlık konusunda ileri gidenlerini “mârid”, güçlü ve kuvvetli olanlarını “ifrit”, bütün bu şeytani kirlerden arınmış olanlarını ise “melek” diye isimlendirmişlerdir.⁹⁷ Buna göre cinlerin şeytânî kirlerden arınmışlarını melek diye isimlendirmeleri, ilgili âyette geçen cin kelimesinden maksadın melek olabilme ihtimalini yükseltmektedir.

Mekke müşriklerinden Kureyş kabilesinin, melek ve cinleri korku ve sığınma psikolojisi içerisinde Allah’a ortak koştukları ifade edilmiştir. Buna göre cinlerden korktukları için meleklerle sığınma ihtiyacı duymuşlar ve onları kâinatın idarecileri⁹⁸ ve Allah’ın kızları olarak kabul edip onlara kutsiyet atfetmişlerdir. Dolayısıyla melekleri evrendeki olayların idaresinde Allah’a ortak yapmışlardır.⁹⁹ Bu manada Mekke müşrikleri cinlerden korktukları için gittikleri her yerde cinlerin kötülüklerinden korunmak amacıyla “Vadideki gece cinlerinin şerrinden bu vadinin azizine sığınırım.” şeklinde dualar okudukları ve onlara göre vadinin azizi olarak melekleri kastettikleri belirtilmektedir.¹⁰⁰

Diğer bir âyette yer alan “Allah ile cinler¹⁰¹ arasında da soyca bir bağ olduğunu iddia ettiler. Halbuki cinler de kendilerinin Allah’ın huzuruna

⁹⁵ Nisâ 4/117.

⁹⁶ Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 4. Baskı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 103.

⁹⁷ Mahmud Şükrî el-Âlûsî, *Bülûgu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*, 2: 351; Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, 6: 709; Hüseyin Çelik, “İslam Öncesi Mekke’de Ruh ve Cin İnanç”, *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’ân Öncesi Mekke Toplumu* (İstanbul: İBB Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı-Kültür Müdürlüğü, 2011), 320-321.

⁹⁸ Nadim Macit, *Kur’ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum* (Konya: Damla Yayınları, 1992), 90.

⁹⁹ Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 179-180.

¹⁰⁰ Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, 6: 720-721.

¹⁰¹ Âyette geçen “el-cinne” ifadesinin şeytanlar, melekler ve cinler manalarına geldiği ifade edilerek bazı meâllerde âyetlerin akışı dikkate alınarak “cin” kelimesine “melek” manası verilmiştir. Bk. Abdulkadir Şener, M. Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* (İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 451.

getirileceklerini iyi bilirler.”¹⁰² ifadeleriyle de müşriklerin Allah ile melekler arasında soy bağı bulunduğunu iddia ettikleri belirtilmektedir. Müşriklerden özellikle Cüheyne, Benî Seleme, Huzâa gibi kabilelerin cinler hakkında Rahmân’ın kızları olduğu görüşüne sahip oldukları ve bu sebeple de Allah’la melekleri arasında bir bağ ve nesep yakınlığı ispatına kalkıştıkları belirtilmektedir.¹⁰³ Ayrıca Kureyş müşriklerinin meleklerin Allah’ın kızları olduğu iddialarını duyan Hz. Ebubekir, onlara “O zaman meleklerin anneleri kimdir?” diye sormuş ve onlardan “Cinlerin en şerefli olan dişileridir.” cevabını almıştır.¹⁰⁴ Hz. Ebubekir ile müşrikler arasında geçen bu diyalog, onların sahip oldukları melek inancında Allah-melek-cin ilişkisine açıklık getirmesi bakımından önemlidir.

İbn Abbâs’a dayandırılan bir rivayete göre müşrikler bu görüşlerini Allah ile İblis’in kardeş olduğu düşüncesiyle ifade etmişlerdir.¹⁰⁵ Diğer bir rivayete göre müşrikler Allah’ın cinlerle evlendiğine ve meleklerin de bu evlilikten olan kızları olduğunu iddia ederek Allah ile cinler arasında nesep bağını bu şekilde kurmaya çalışmışlardır.¹⁰⁶ Buna göre ilgili âyette geçen nesep ile akrabalık bağı kastedilmektedir. Âyetin içeriği de asıl amacın daha çok bu görüş olduğunu göstermektedir. Mücahid (ö. 103/721) ve Süddî’nin (ö. 127/745) anlattıklarına göre Allah ile cinler arasında nesep bağı bulunduğunu söyleyenler Kinâne ve Huzâa kabileleridir. Onların inancına göre Allah cinlerin gözde kızlarıyla evlenmiş ve bu evlilikten melekler doğmuştur. Bu manada onların düşüncelerine göre cinler ateşten yaratılmış varlıklar oldukları için Allah’ın cinle akrabalığı sonucu ateşten yaratılmış varlıklar safiyet kazanarak nârdan nur doğmuş ve melekler olmuştur.¹⁰⁷

İslâm öncesi Araplarda, Allah ile cinler arasında yakınlık kurarak meleklerin meydana geldiği inancı mevcuttu ve onlar Allah’ın âlemin idaresi için meleklerle görevler verdiği ve bu manada âlemin tanzim ve tedbirini meleklerin yaptıklarına inanıyorlar bu sebeple meleklerin suretlerini yaparak onlara tapıyor böylelikle melekî kuvvetlere yakınlaşarak onların şefaathine ulaşmayı umuyorlardı.¹⁰⁸ Buna göre Arapların anlayışında meleklerin hürmet gösterilmeye hatta tapılmaya layık; fakat doğa üstü varlıklar hiyerarşisindeki mevki tam olarak belli olmayan, bir bakıma

¹⁰²Saffât 37/158.

¹⁰³Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-u Mukâtil*, thk. Ahmed Ferid (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 1: 363; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 26: 146.

¹⁰⁴Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21: 121; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 26: 147; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 7: 42; İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-hadis*, 4: 235.

¹⁰⁵Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21: 121.

¹⁰⁶Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 21: 121; Begavî, *Meâlimu’t-tenzil*, 7: 63.

¹⁰⁷Süleyman Ateş, *Kur’ân Ansiklopedisi*, 13: 173-174.

¹⁰⁸Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6: 4601-4602; Nadim Macit, *Kur’ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, 220.

ilâh yahut cin sayılabilecek görünmez manevi bir varlık olduğu anlaşıl-maktadır. Bu manada bazen bir melek, üst mertebede bir ilâh ile insan arasında bir şefaathçi veya aracı olarak hürmet görür; fakat çoğu kez bizzat bir kült veya tapınma objesi olarak kabul edilirdi.¹⁰⁹ Tabîinden Dahhâk (ö. 64/684), cahiliye Araplarının melek tasavvurlarını şu sözlerle özetlemektedir:

“Müşrikler şöyle düşündüler: melekler Allah'ın kızlarıdır. Biz de onlara, bizleri Allah'a yaklaştırmaları için ibadet ediyoruz. Ve bundan sonra melekleri rabler edindiler, onları genç kızlar suretinde temsil edip süsle-diler ve melekleri kastederek “işte bunlar kendilerine taptığımız tanrı kızlarına benziyor.” dediler.¹¹⁰

Çalışmanın bu kısmına kadar müşriklerin melekler hakkındaki inançları genel olarak verilmişken bundan sonra daha çok ön plana çık-maları hasebiyle onların meleklerle dişilik isnat ederek melekleri Allah'ın kızları olarak görmeleri, onlara tapınmaları ve putlarını meleklerin yer-yüzündeki suretleri olarak görmeleri ve onlardan şefaath beklemeleri gibi durumlar kısa başlıklar halinde ele alınacaktır.

3.1. Meleklerle Cinsiyet Atfetmeleri

Kur'ân öncesi Arap toplumunun melekleri tasvir ederek somutlaş-tırma gereği duymaları, insanoğlu için duyularla algılanamayan soyut bir şeye tapmanın güç olmasına, bu nedenle müşahhas yani somutlaştırılmış olana yönelme eğilimine bağlamak mümkün olabilir.¹¹¹ Toplumun, melekleri kızlar olarak Allah'a isnat etmelerinin sebepleri arasında Allah Teâlâ'yı insana benzeterek dişî kabul etmeleri ve melekleri gerçek suretleriyle görmemiş olmaları gibi durumlar belirtilmektedir. Onların inancına göre melekler eğer erkek olsalardı kendilerine görünürlerdi, bu düşünce-nin sonucu olarak da onların dişî olduklarına inanıyorlardı.¹¹² Oysa ki Kur'ân'da, onların inandığı şekildeki vasıfları haiz olan varlığın gerçek bir ilah olamayacağına defaatle dikkat çekilmektedir. Buna göre, insana ait olan doğmak-doğurmak gibi durumlar, birine muhtaç olmanın, geliş-menin-değişmenin ve yok olmanın işaretlerini taşımaktadır. Allah ise bu vb. noksan durumlardan münezzehtir.¹¹³ Ayrıca Kur'ân'da semavatta ve yerde bulunan her şeyin Allah'a ait olduğu belirtilerek,¹¹⁴ insanların Allah'ın kulları olduğuna dikkat çekilmesi müşriklerin bu tür iddialarına cevap teşkil etmektedir.¹¹⁵

¹⁰⁹Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 40.

¹¹⁰İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2: 414.

¹¹¹Pak, *Kur'an'da Kulluk*, 152.

¹¹²Murat Sarıçık, *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2004), 122.

¹¹³Nadim Macit, *Kur'an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, 92.

¹¹⁴Bakara 2/284.

¹¹⁵Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2: 223.

Mekke müşriklerinin, Allah'ın tıpkı insanlar gibi bir soyu ve nesli olabileceği düşüncesine sahip olmalarını, teşbih ve müşahhaslaştırma düşünceleri sonucu ortaya çıkan durumlar olarak değerlendirmek mümkündür. Ehl-i Kitab'ın Allah'a oğul isnatları gibi müşrikler de Allah'a kızlar isnat etme hatasına düşmüşlerdir. Buna göre, meleklerin Allah'ın kızları olduğu şeklindeki inancın, kendilerine Ehl-i Kitab'la olan etkileşimleri sonucunda geçmiş olabileceğine de bağlanabilir.¹¹⁶ Bu duruma bağlı olarak, Yahûdiler'in Üzeyir'e, Hristiyanlar'ın ise Hz. İsa'ya Allah'ın oğlu olarak inanmaları gibi Arap müşriklerinin de melekleri O'nun kız evlatları olarak inandıkları anlaşılmaktadır.¹¹⁷

İlgili bazı kaynaklarda müşriklerin melekleri Allah'ın kızları olarak tasavvur ettikleri için taptıkları putların bazılarını melek şeklinde tasvir ettiklerinden bahsedilmektedir.¹¹⁸ Buradan hareketle onların meleklerle tapınırken melekleri maddi bir suretten/şekilden mücerret olarak düşünmedikleri ve onları zihinlerinde bulunan bazı şekillerle tasvir ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca müşriklerin taptıkları putlarına Lât, Menât ve Uzzâ gibi bayan isimleri koydukları da kaydedilmektedir.¹¹⁹ Buna göre seçtikleri bu adların Allah'ın isimlerinin müennesleri oldukları anlaşılmaktadır ki Allah adının müennesi olarak Lât'ı taptıkları büyük putlardan birine; Azîz isminin müennesi olarak Uzzâ'yı başka bir meşhur putlarına; Mennân isminin müennesi olarak Menât'ı da diğer bir büyük putlarına ad olarak vermişlerdi.¹²⁰ Bu isimler Kur'ân'da zikredilerek,¹²¹ müşrik toplumun aslında yaratıcı olarak da bildikleri Allah Teâlâ'ya şirk koşmaları bir tarafa, kendilerince utanç nedeni olarak gördükleri kız çocuklarını O'na yakıştırmalarının kendi içerisinde tutarsız ve bir o kadar da insafsız bir tutum olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yedi farklı âyette meleklerin dişi ve Allah'ın kızları olmadıkları kesin ifadelerle vurgulanmaktadır. Bu âyetlerin Mekki dönemde inzal olması, melekler konusunda ve inanç bağlamında yapılan hitabın ve reddin, vahyin ilk muhatapları olan müşriklere olduğuna işaret etmektedir. Bu anlamda Kur'ân, müşriklerin bu iddialarını, Allah'ın insanda bulunan analık ve babalık gibi nitelemelerden ârî olduğuna dikkat çekerek kesin bir dille reddetmektedir.¹²² Buradan da Kur'ân'ın, Allah'ın çocuk edindiği¹²³ iddialarını, dolayısıyla da meleklerin O'nun kızları olduğu ve meleklerin bir cinsiyetleri olduğu düşüncesini şiddetle reddettiği

¹¹⁶İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1: 314.

¹¹⁷Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5: 162.

¹¹⁸İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7: 84.

¹¹⁹İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1: 322.

¹²⁰Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22: 522; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7: 455-456; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3: 1469.

¹²¹Necm 53/19-23.

¹²²Bk. Nisâ 4/117; Nahl 16/57-58; Enbiyâ 21/26; Zuhruf 43/15; Necm 53/27.

¹²³Sâffât 37/152; İhlas 112/3.

anlaşılmaktadır.¹²⁴

3.2. Meleklerle Tapınmaları

Kur'ân öncesi Araplarının, cinsiyet atfederek melekleri Allah'ın kızları olarak kabul etmelerinin yanında ayrıca onlara tapındıkları da anlaşılmaktadır. İlgili bazı kaynaklarda onlardan özellikle Huzâa, Kinâne ve Cüheyne gibi kabilelerin cinlere ve meleklerle ibadet ettikleri haber verilmektedir.¹²⁵ Üstelik içlerinden bazılarının meleklerin dışında bazı peygamberleri, salihleri, ayı ve güneşi de ibadet edebilecek merci olarak gördükleri zikredilmektedir.¹²⁶ Zira cahiliye anlayışına sahip Araplarda meleklerle tapınma yaygın bir durumdu¹²⁷ ve bu sebeple putların, meleklerin cisim bulmuş suretleri olduğuna inanıyorlardı.¹²⁸

Sahip oldukları inanç şekliyle müşrikler, Allah Teâlâ ile melekler arasında bir soy ilişkisi uydurmanın yanında meleklerin rûhî varlıklarından ziyade kadın suretindeki tasavvurlarına tapıyorlardı. Bu durum Kur'ân'da müşriklerin Allah'ı bırakarak Lât, Menât ve Uzzâ gibi dişilikle nitelendirdikleri putlara tapmakla aslında isyankâr ve inatçı şeytana tapmaları şeklinde ifade bulunmaktadır.¹²⁹ Buna göre müşriklerin en çok taptıkları, yalvardıkları ve tanrı mesabesine koydukları varlıkların dişi oldukları anlaşılmaktadır. Zira onların nazarında kendisine kulluk yapılan ma-but tasavvuru, bir kadın hayali, tapınmanın en büyük timsali de kadındı. İnançlarına bütünüyle yansıdığı görülen bu durumun, müşriklerin bütün ilhamlarını ve zevklerini kadından aldıklarına işaret ederken, tapındıkları pek çok putu da dişi isimle isimlendirmeleri bir bakıma ruhlarına kadına tapınmanın hâkim olmasının sonucu olarak da ifade edilmektedir.¹³⁰

Mekkeli müşriklerin putlara kadın isimleri vermesinin nedenleri arasında, onların zihin dünyalarında meleklerin, Allah'ın kızları, putların ise meleklerin dünyadaki müşahhas halleri olmaları zikredilmektedir. Bu sebeple müşrikler, putları, melekleri temsil etmesi için kadın isimleriyle isimlendirmişlerdir.¹³¹ Buna göre onlar tapındıkları putların, meleklerin gerçek suretleri olduğu inancına sahiptiler.¹³² Bu sebeple putları kadın suretinde tasvir ederek süslüyor, gerdanlarına takılar takmak suretiyle onları sanki bir kadın gibi düşlüyorlardı. Onlara bu şekilde taptıkları için de

¹²⁴Zuhuf 43/19.

¹²⁵Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 14: 309; İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14: 182; Nadim Macit, *Kur'ân ve Hadîse Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, 90.

¹²⁶İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 1: 361.

¹²⁷İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 5: 119; İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, 19.

¹²⁸İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7: 84.

¹²⁹Nisâ 4/117.

¹³⁰Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 3: 1469.

¹³¹Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 4: 39-40.

¹³²İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 7: 84.

Kur'ân'da geçtiği şekliyle, "inâs" (ٱِنْسَ) diye isimlendiriyorlardı.¹³³ Ayrıca müşrikler âlemin tedbir ve tanziminin melekler tarafından gerçekleştirildiğine inanıyorlardı. Onlara göre Allah Teâlâ'nın görevlendirmesiyle, dünyada gerçekleşen her olayı tertip eden bir melek vardır.¹³⁴ Buna göre onlar, Allah'a yakın olan melekleri, Allah'ın kız evlatları olduğunu düşünerek kendilerini Allah'a yaklaştırmaya vesile olsun diye ibadet ederek onları ilah edindiler. Meleklerin, Tanrının kızlarına benzediklerini iddia ederek, onları genç kızlar olarak temsil ve tasvir ederek onlara tapıyorlardı.¹³⁵

Putperest Araplar, tapındıkları putların meleklerin bu dünyadaki müşahhaslaşmış şekilleri olduğuna inanıyorlardı¹³⁶ ve meleklerle tapma pratiği cahiliye insanında yaygın bir durumdu.¹³⁷ Başka âyetlerde onların bu iddialarını ahirette bizzat meleklerin kendilerini yalanlayacağı "Kıyamet günü Allah, onların tamamını bir araya toplayacak ve meleklerle "Size tapanlar bunlar mıydı?" diye soracak. Onlar da "Rabbimiz, Sen yücesin, Seni tenzih ederiz. Bizim dostumuz onlar değil, Sensin. Onlar cinlere tapıyorlardı ve çoğu onlara inanıyordu." diyecekler."¹³⁸ ifadeleriyle haber vermektedir.

3.3. Meleklerden Şefaath Beklemeleri

Genel bir ifadeyle, bir kimseden, başkası hakkında karar kılınmış bir durumun, zararın kaldırılması veya bir hayrın gerçekleşmesi için istekte bulunma şeklinde tanımlanabilen şefaath kavramı,¹³⁹ meleklerle bağlantılı olarak Kur'ân'da sadece bir yerde geçmektedir. Buna göre göklerde bulunan nice meleklerden beklenen şefaathin kimseye fayda sağlayamayacağı belirtilmektedir.¹⁴⁰ Ayrıca onların şefaathinin Allah'ın izni ve rızası olduğu kişiler hakkında söz konusu olabileceğini haber veren âyette¹⁴¹ ahirette meleklerin insanlar hakkındaki şefaathlerinin bazı özel durumlarda geçerli olabileceği haber verilmektedir.

Zikri geçen âyette Allah Teâlâ'nın şefaate mazhar olmasına izin vermediği kişi için şefaathin söz konusu dahi olamayacağı, bu manada sadece taptıkları putları değil göklerde bulunan meleklerin bile O'nun izni olmaksızın şefaath edemeyeceklerine vurgu yapılmaktadır. İlgili ifadelerden

¹³³Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 4: 40.

¹³⁴Nadim Macit, *Kur'ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, 91.

¹³⁵Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 4: 40.

¹³⁶Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1: 299.

¹³⁷Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, 40.

¹³⁸Sebe 34/40-41.

¹³⁹Bk. Yaşar Düzenli, *Üslub ve Semantik Açısından Kur'ân ve Şefaath*, 2. Baskı (İstanbul: Pınar Yayınları), 2008, 44.

¹⁴⁰Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 17: 104.

¹⁴¹Necm 53/26.

dünyada ve ahirette her konuda yetkinin sadece ve sadece Allah'ta olduğu, meleklerin şefaathlerinden ziyade aslında rızası aranması gereken tek mabudun O olduğu gerçeği de anlatılmaktadır.

Gözle görülmeyen, hissedilemeyen, dokunulamayan mücerret bir varlığa tapınma, müşahhas olana yönelme eğilimi fazla olan insan için gerçekleştirilmesi güç bir eylemdir. Bu nedenle müşrikler meleklerle tapınırken onları tasvir ederek somutlaştırma ihtiyacı duymuşlardı.¹⁴² Bu durumun sonucu olarak da onlara, Allah nezdinde kendileri adına birer şefaathçi olarak gördükleri için tapıyorlardı. Onların içerisinde bulunduğu bu düşünce ve davranış, şirkin meydana gelmesinde en önemli unsurdu.¹⁴³ Onlar, âlemde cereyan eden tüm olayları görevli meleklerin düzenlediğine inanıyorlardı. Sahip oldukların bu inancın sonucu olarak da onların şekillerini yaparak tapınıyorlar ve bu şekilde melekî kuvvetlere yakınlık kazanarak, şefaathlerine ulaşabilmeyi ümit ediyorlardı.¹⁴⁴

Müşriklerin Allah'a eş koşmalarının nedeni inkârdan daha ziyade Allah tasavvurlarındaki çelişki ve çarpıklık olarak anlaşılabilir. Bu anlamda onlar Allah'a inanıyor; fakat aynı zamanda uzak olduğunu düşünüyorlardı. Kendilerini Allah'a yaklaştıracak aracı arayışlarına gittiler ve melek-cin gibi görünmeyen latif varlıkların kendilerini Allah'a yaklaştıracaklığı düşüncesine kapıldılar. Böylelikle melekleri Allah'ın kızları veya haremî olarak görmeye başlayan müşrikler, putlara, onları meleklerin yeryüzündeki simgeleri olarak tasavvur ettiklerinden Lât, Menât ve Uzza gibi dişil isimler koymuşlardı. Ayrıca temsillerini yaptıkları melekleri memnun ettikleri takdirde meleklerin de Allah katında şefaathçi olarak onları kayıracaklarına inanıyorlardı.¹⁴⁵

SONUÇ

Kur'ân öncesi Arap toplumunda yaşayan putperestlerin inançlarında Allah ile melek arasında tam bir netlik görülemezdir. Cahiliye toplumunun inancında meleklerin mevcudiyetine inanmak önemli bir husus olmakla birlikte bunun şirk anlayışından da ârî olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre onların melekleri Allah'a yaklaştıran birer vasıta ve şefaathçi olarak görmeleri ve ilahlaştırmaları, kızlar şeklinde sûretlerini yaparak onlara tapınmaları, melekleri Allah'ın kızları olarak addetmeleri gibi sapık ve çarpık inançlarının varlığı ön plana çıkmaktadır.

Bazen meleğe, Allah Teâlâ'da olması gereken vasıflar yakıştırılmakta ve dolayısıyla bu durum onları melekleri ilahlaştırmaya ve hatta onlara

¹⁴²Pak, *Kur'an'da Kulluk*, 152.

¹⁴³Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*, 7: 161.

¹⁴⁴Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 7: 4601-4602.

¹⁴⁵Ekrem Sarıkcıoğlu, "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler", *İslâmî Araştırmalar* (1986): 27.

ibadete kadar götürmekteydi. Buna göre onlar, kendilerince uzak ilâh olarak tasavvur ettikleri Allah'ı bırakarak koyu bir putperestliğe yönelmişlerdi. İlahlık makamını melekler gibi çeşitli ruhanî varlıklara taksim eden müşrikler, Allah'ı müşahhaslaştırma adına meleklerin tasvirlerini putlar şeklinde yapıp onlara tapınıyorlardı. Ve bunların Allah katında kendileri için şefaathane olacaklarına inanıyorlardı. Bu bağlamda onların, herhangi bir delile dayanmaksızın sırf zanlarına uyararak ve meleklerle dışilik isnat ederek Allah'ın kızları oldukları iddiaları, putları meleklerin sembolü olarak görmeleri, onlara ibadet etmeleri ve onlardan şefaathane beklentisi içerisinde bulunmaları gibi çarpık inanç ve iddiaları sahip oldukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî tarihî'l-'Arab kable'l-İslâm*. 9 Cilt. b.y.: y.y., 1993.
- Abdulkadir Şener - M. Cemal Sofuoğlu - Mustafa Yıldırım. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâlî*. İzmir: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Absî, Antere b. Şeddât b. Amr. *Dîvân-u Antere*, edit. Halil el-Hürî, 4. Baskı Beyrut: Matbaatu'l-Adâb, 1983.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Thk. Şu'ayb el-Arnâvut. 50 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1999.
- Altıntaş, Hayrani. "Dehriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9: 107-109. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Âlûsî, Ebu's-Sena Şehabeddîn. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 30 cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Atay, Hüseyin. *Kur'an'da İman Esasları*. Ankara: Atay Yayınevi, 1998.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an Ansiklopedisi*. 30 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2003.
- Begavî, Muhammed el-Ferrâ. *Me'âlimu't-tenzîl*. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1997.
- Beydâvî, Muhammed el-Ferrâ. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 2 cilt. Beyrut: Dâru Sader, 2004.
- Bıyıkoğlu, Yakup. "Kur'an'da Câhiliye Kavramı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2012): 233-247.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Çelik, Hüseyin. "İslam Öncesi Mekke'de Ruh ve Cin İnancı", *Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu*. Ed. Mevlüt Güngör. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, 2011.
- Çelikkol, Yaşar. *İslâm Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. Trc. Mehmet Yolcu. 3 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1999.
- Düzenli, Yaşar. *Üslub ve Semantik Açısından Kur'an ve Şefaathane*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.
- Câbirî, Muahammed Âbid. *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*. Trc. Hasan Hacak - Ekrem Demirli - Burhan Köroğlu. 3. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad. *es-Sihâh tâcu'l-luğâ ve sıhâhi'l-'Arabiyye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyiyn, 1990.

- Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Thk. Ahmet Vanlıoğlu. 17 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Gündüz, Şinasi. "Câhiliye Dönemi", *Dinler Tarihi Araştırmaları-1*. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. *Yaşayan Dünya Dinleri*. 3. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Hâzin, Alaaddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağd. *Lübâbü't-te'vîl fi meâni't-tenzîl*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn 'Âşûr, Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdü'd-Dîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. 8 Cilt. 2. Baskı. b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr, 1999.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 54 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- İbnü'l-Kelbî. *Kitabu'l-asnâm (Putlar Kitabı)*. Trc. Beyzâ Düşüngen. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- İnan, Ahmet. "İlkel Doğa Ortamı Bağlamında Kur'an'daki Cahiliye Kavramını Yeniden Okuma", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 5/13 (2002): 7-26.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*. Trc. M. Kürşad Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Karataş, Şuayip. *Kur'ân'ın Konusu Olarak Melekler*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Kaya, Remzi. "Vahiy Öncesi Hicaz'da Müşrik Arapların İnanç Esasları", *Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu*. Ed. Mevlüt Güngör. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, 2011.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*. 20 Cilt. 2. Baskı. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî, 1964.
- Kutsal Kitap*, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2014.
- Macit, Nadim. *Kur'ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*. Konya: Damla Yayınları, 1992.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan b. Beşir. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Ahmed Ferid. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Müftüoğlu, Ömer. "Nüzul Döneminde Putlar' hakkında bilgi sahibi olmanın Kur'an'ın anlaşılmasına katkısı (Arzın ağırlıkları örneği)". *Kur'ân Öncesi Mekke Toplumu*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, 2011.
- Öğmüç, Harun. *Câhiliye Döneminde Araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Pak, Zekeriya. *Kur'an'da Kulluk*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1999.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2005.
- Râzî, Ebû 'Abdullah Fahreddîn. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Sarıcık, Murat. *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2004.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. "Kur'an'a Göre Müşrikler ve Putperestler". *İslâmi Araştırmalar* 1 (1986): 26-32.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Soysaldı, H. Mehmet. *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997.
- Şükrî, Mahmud. *Bülûgu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*. Thk. Muhammed Behcet el-

- Eserî. 4 Cilt. 2. Baskı. Kahire: el-Mektebetü'l-Ehliyye, t.y.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Temizer, Aydın. "Kur'ân'a Göre Cahiliye Zihniyetinin Rubûbiyet Anlayışındaki Çelişki", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 15-16 (2013): 5-22.
- Tülücü, Süleyman. "Cahiliye Kelimesinin Mana ve Menşei" *Ankara Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi* 1/4 (1980): 192-197.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zebîdî, Murtaza Muhammed. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 15 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.